

правдиве висвітлення історії розвитку української культури гальмувалося.

Нині, коли ми повернулися до питання про видання

повного репертуару української книги, в основу його створення варто покласти фундаментальні каталоги С.Й.Петрова, зокрема його останню працю

1. *Петров С.О.* Книги гражданской печати XVIII века: (Каталог книг, хранящихся в Гос. публ. б-ке УССР) / Отв. ред. В.И.Маслов. —К.: Изд-во АН УССР, 1956. — 302 с.
2. *Шимченко Ф.З.* Внесок ЦНБ АН УРСР у розвиток українського радянського книгознавства // 50 років Центральної наукової бібліотеки АН УРСР. Матеріали ювілейної конференції. —К.: Наук. думка, 1974. — С.51
3. *Петров С.О., Бирюк Я.Д., Золотарь Т.Л.* Славянские книги кирилловской печати XV — XVIII вв.: Описание книг, хранящихся в Гос. публ. б-ке УССР / Отв. ред. П.Н.Попов. — К.: Изд-во АН УССР, 1958. — 266 с.
4. Див.: *Ісасвич Я.* Описи стародруків // Вітчизна. — 1960. — № 3. — С. 208–210.
5. *Петров С.О.* Книги первой четверти XIX века: (Каталог книг, хранящихся в Гос. публ. б-ке УССР) / Отв. ред. Шолом Ф.Я. —К.: Изд-во АН УССР, 1961. — 400 с.
6. *Петров С.Й.* Книги гражданского друка, видані на Україні, XVIII — перша половина XIX століття: Каталог. — Х.: Ред-вид. від. Книжної палати УРСР, 1971. — 297 с.

М.С.Слободяник

СПРАВЖНЄ ПОКЛИКАННЯ

З ім'ям Федора Захаровича Шимченка нерозривно пов'язана післявоєнна діяльність нашої Бібліотеки. Це була неординарна особистість. Справжній інтелегент. Його вирізняли висока освіченість, внутрішня культура, благородство, порядність, скромність, делікатність, тактовність.

Ф.З.Шимченко народився 23 лютого 1922 р. на Уманщині в селі Торговиця (тепер це Новоархангельський район Кіровоградської області) у бідняцькій родині.

Він належав до покоління, яке винесло на собі весь тягар і кривду селянського будення післяреволюційного часу, жах і трагедію штучного голодомору.

Змалку привчився Шимченко до важкої праці хлібороба, як то кажуть, від зорі до зорі. Попри всі лиха тягнувся до знань, до друкованого слова. В книгах він шукав відповіді на одвічні питання, що хвилюють будь-яку мислячу молоду людину — як прожити життя, як бути корисним людям.

І, мабуть, під впливом книг він, як багато юнаків тих часів, обрав професію авіатора, мріяв про небо.

За кілька днів до початку Великої Вітчизняної війни Ф.Шимченко закінчив 13-ту середню спеціальну школу Військово-Повітряних сил у Києві і продовжив навчання у військовій авіашколі (закінчив у 1942 р.). Потім вчився у Батайському воєнному авіаучилищі льотчиків, де поєднує навчання з роботою у його бібліотечі.

Юнацькій мрії, на жаль, не судилося здійснитися — медики визнали Шимченка непридатним до льотної служби.

Федір Захарович набув професії військового авіамеханіка і за цим фахом пропрацював до липня 1947 р. Після демобілізації він повернувся до Києва. Свідомо вибрав професію бібліотекаря. Пішов працювати у Державну публічну бібліотеку (тепер — ЦНБ) у відділ фондів і обслуговування читачів. Поступив на філологічний факультет Київського педагогічного інституту (закінчив 1953 р.).

У великій науковій книгозбірні недовпитлива людина може сумлінно прослужити кілька десятиріч на одній дільниці і не поцікавитися, що і як роблять колеги, що являє собою складний механізм сучасної потужної бібліотеки.

Федір Захарович прагнув глибоко вникнути в суть справи, всебічно вивчав основні бібліотечні процеси і напрями, зокрема комплектування підсобних фондів та їх технічну обробку, опис книг та ведення алфавітного і систематичного каталогів, безпосереднє обслуговування читачів. Така наполегливість і цілеспрямованість дали йому змогу з часом стати одним з найкваліфікованіших й найавторитетніших спеціалістів бібліотечної справи в Україні.

Важливий вплив на формування його як бібліотекаря—універсала і різностороннього бібліотекознавця справило спілкування з визначним діячем української книги та бібліотечної справи Юрієм Олексійовичем Меженком (на той час він керував Бібліотекою), вченим секретарем, колишнім фронтовиком Георгієм Михайловичем Плеським та іншими фахівцями старшого покоління. Саме від них перейняв Федір Захарович славні традиції української бібліотечної школи. Цю естафету має підхопити нинішнє покоління фахівців.

У 1949 р. Шимченку, ще починаючому бібліотечному працівникові, доручили (спільно з досвіченим спеціалістом В.В.Павловою) очолити групу по переінвентаризації фондів основного книгосховища. Це дозволило створити топографічний каталог, алфавітний читацький каталог було приведено у відповідність з основним фондом. Це складне завдання, що потребувало і знань і наполегливості, Шимченко виконав як зрілий спеціаліст.

Приблизно шість років Федір Захарович працював завідувачем сектором систематизації і систематичного каталогу відділу обробки і каталогів. Роботу по класифікації нових надходжень з літератури — і мистецтвознавства і веденню відповідних розділів систематичного каталогу, він поєднував з великою організаційною і методичною роботою. Багато зробив Ф.З.Шимченко для вдосконалення структури доручених йому розділів каталогу, впроваджуючи результати наукових досліджень.

У жовтні 1962 р. Федір Захарович очолив ключовий підрозділ — відділ фондів і обслуговування читачів. Він зумів сконцентрувати увагу колектива на вивченні складу читачів та їх інформаційних запитів. У результаті стала можливою чітка диспетчеризація читацьких вимог. Аналізувалися причини відмов читачам і запроваджувалися заходи, спрямовані на зменшення кількості відмов. Цьому підпорядковувалися роботи, спрямовані на використання обмінно-резервного фонду та фонду концентрації для поповнення літературою основного книгосховища. Здійснювалась регулярна перевірка розстановки літератури, як складової частини комплексу заходів, спрямованих на збереження фонду. Для задоволення інформаційних потреб читачів у відділі було організовано постійно діючу щотижневу виставку нових надходжень літератури в підсобні фонди читальних залів.

У травні 1964 р. сталася трагічна для вітчизняної науки і культури подія — підпал бібліотеки. З гострим болем згадують працівники і читачі ЦНБ той страшний день, жахливе видовище — обгорілі та залиті водою книги.

Рятувальні операції очолили заступник директора М.П.Рудь і Ф.З.Шимченко. Йшлося про національне надбання — ніхто з рятувальників не рахувався ні з власним часом, ані з втомою. Самовіддано працювали люди, оперативно надходила техніка і засоби, необхідні для сушки, дезинфекції, реставрації, опрацювання книг. До настання дощів вдалося повернути фонди у

приміщення ЦНБ. Життя бібліотеки входило у нормальний ритм.

Першочерговим для Федора Захаровича стали питання впровадження прогресивних форм обслуговування читачів. Під його керівництвом розробляється нова дислокація фондів у книгосховищі, здійснюються копії операції по розстановці та організації фондів основного книгосховища та структурних підрозділів Бібліотеки.

На короткий час Федір Захарович повернувся до царини, в якій кохався, — унікальних фондів. Ще на початку 50-х років він майже два роки працював у відділі рідкісної книги і встиг багато зробити для поповнення і освоєння його фондів. Він очолював групу, що займалася описом та організацією двох великих і цікавих фондів: вітчизняних журналів ХХ ст. (88 тис. екз.) і відомчих дореволюційних видань (71 тис. екз.) та створенням каталогів на них. Чимало допомагав він авторитетному книгознавцю і бібліографу Степану Йосиповичу Петрову, коли той працював над відомим каталогом ‘‘Книги гражданской печати XVIII века’’, що готувався тоді до друку.

В 1968 р. Федір Захарович знову очолив відділ рідкісної книги. Визначний знавець книги, він користувався великим авторитетом серед фахівців. Часто виступав на наукових конференціях з ключових проблем історії української книги. Його роздуми про долю українського книгознавства, про ЦНБ як унікальний центр дослідження книжкової культури знайшли відображення в роботі [1].

Новий етап у його професійній діяльності, на якій припадає понад 15 років, почався в 1970 р., коли Ф.З.Шимченко обійняв посаду заступника директора Бібліотеки.

Його високий професіоналізм і готовність надати методичну і практичну допомогу сприяли тому, що Федору Захаровичу вдалося згуртувати навколо себе сильний творчий колектив.

Він керував не тільки всіма підрозділами, що здійснювали бібліотечні технологічні процеси, але й науковою і методичною роботою з питань бібліотекознавства. Ф.З.Шимченка відрізняли від досить типових, на жаль, бібліотечних адміністраторів, високий професіоналізм, глибоке знання справи, вміння піддавати аналізу бібліотечні процеси, всестороння ерудиція, що поєднувались з величезним практичним досвідом, виваженістю суджень і одночасно лагідністю, людяністю по відношенню до підлеглих. Його авторитет був незаперечним.

Зрозуміло, в центрі уваги Ф.З.Шимченка була проблема формування фондів бібліотеки. Завдяки йому комплектування фондів вітчизняної літератури набуло планового характеру і чіткої координації.

Чимало він зробив для ефективнішого використання валютних асигнувань, розвитку міжнародного книгообміну.

Людина, яка розуміла безцінність фондів Бібліотеки, він багато турбувався проблемою їх схоронності. З його ініціативи було створено спеціальний відділ гігієни і реставрації, розширена ділянка, де ведеться переплетення книг, журналів, газет.

Ф.З.Шимченко брав безпосередню участь у визначенні бібліотек – депозитаріїв України, організації в ЦНБ цієї роботи та її координації на міжвідомчому рівні.

Федір Захарович вирішив надзвичайно складне завдання, пов'язане з об'єднанням дуже цінного за своїм складом фонду концентрації та обмінно-резервного фонду (складався з нецінної дублетної літератури) в єдиний відділ ОРФ. У зв'язку з дуже поганими умовами розміщення фондів цього відділу та відсутністю, на той час, перспектив зміни такого становища, цю літературу не можна було брати на облік і баланс бібліотеки. Тому було вирішено розкрити їх склад шляхом створення облікового каталогу, що дало змогу виділити в картковому репертуарі обмінний і резервний фонди та провадити книгообмін дублетними виданнями для поповнення основного книгосховища*.

Це дозволяє сьогодні, в нових умовах для розміщення фондів, здійснити мрію кількох поколінь працівників і полегшити введення в науковий обіг духовних цінностей, що десятиріччями знаходилися у фонді концентрації, а потім були включені в ОРФ.

Велику увагу приділяв Ф.З.Шимченко вдосконаленню системи каталогів ЦНБ, особливо генерального систематичного каталогу. Цей копіткий багаторічний процес вимагав структурної перебудови розділів каталогу, виділення в них підрозділів, в яких відображалась література з нових галузей знань та перспективних напрямів наукових досліджень. Успіху справи сприяло те, що Федір Захарович залучив до неї консультантів високої кваліфікації, переважно з числа абонентів ЦНБ.

Ф.З. Шимченко взяв під свій контроль і вдосконалення системи бібліотечно-бібліографічного обслуговування читачів. Під його науковим керівництвом велися соціологічні дослідження, які дозволили визначити

* З цього питання за участю автора готується окрема стаття.

тематику і структуру читацького попиту; відповідність фондів читацьким запитам; рівень виконання вимог на літературу; характер і причини відмов тощо. Запровадження результатів цієї роботи в практику дало змогу значно розширити номенклатуру послуг, що надавались читачам.

Шанований бібліотекознавець, автор та редактор кількох десятків публікацій, він був душею творчого колективу, що підготував монографію, присвячену історії нашої бібліотеки [2]. Йому належать дві глави цієї книги – “ЦНБ в годы Великой Отечественной войны” та “Библиотечно-библиографическое обслуживание читателей (1945 – 1977)”, підготовлених спільно з Н.М.Гончаренко. Значний творчий доробок Ф.З.Шимченка у висвітленні проблем функціональної централізації академічних бібліотек України [3,4], бібліотечної професіології [5,6], методології наукової організації бібліотечної праці [7].

Його ім'я було широко відоме не тільки в бібліотечному загалі України, але й поза її межами.

Ф.З.Шимченко брав постійну участь в заходах бібліотечної ради при Президії АН СРСР і підготував ряд інструктивно-методичних документів, що регламентували діяльність мережі академічних бібліотек не лише України, але й колишнього Союзу.

Як загальноновизнаний фахівець з питань НОП та технологій, він суттєво поліпшив цю справу. Зокрема, під його науковим керівництвом був підготовлений та запроваджений комплекс організаційно-технологічної документації, що регламентував основні напрями діяльності бібліотеки.

Федір Захарович був справжнім знавцем традиційної бібліотечної технології, і мабуть, тому він у 1984 р. став одним з ініціаторів автоматизації Бібліотеки.

Етапним у його професійному житті стала участь у розробці технічного завдання на проектування нового будинку ЦНБ (йдеться про бібліотекознавче опрацювання вимог до нової споруди). Це було під силу тільки спеціалісту надзвичайно високого гатунку.

Держава високо оцінила багаторічну роботу Федора Захаровича на бібліотечній ниві. Він одержав ряд урядових нагород. У жовтні 1985 р. Шимченку було присвоєно почесне звання “Заслужений працівник культури УРСР”.

Приблизно рік він виконував обов'язки директора ЦНБ. Його ділові якості, доброзичливість сприяли прекрасному контакту між ним і підлеглими, творчій обстановці, доброму психологічному клімату в колективі.

педагог за покликанням, зіграв неабияку роль в житті автора цієї публікації. Лекції Шимченка в Київському державному інституті культури, який я закінчив, вирізнялися надзвичайно високим науковим рівнем, були просякнуті любов'ю до своєї професії. Він пишався тим, що працює в Центральній науковій бібліотеці Ф.З.Шимченко не шкодував свого часу для спілкування з нами, тоді ще "зеленими" студентами.

Доля склалася так, що в лютому 1986 р. я очолив відділ бібліотекознавства ЦНБ, в якому на той час після виходу на пенсію працював Федір Захарович. Наша спільна робота була надзвичайно корисною для мене. Ф.З.Шимченко дуже багато зробив, щоб я, колишній вузівський працівник, не просто ознайомився з новою за характером роботою, але й полюбив нашу бібліотеку.

Чимало увагу він свідомо приділяв саме мені, намагаючись передати свої знання. Творчі дискусії вів тактовно, коректно, але своїми принципами не поступався. Годинами міг розповідати про Бібліотеку,

ніби боявся чогось не встигнути розповісти.

14 червня 1989 р. Федір Захарович, один з тих, на кому тримається бібліотечна справа, її подвижник, пішов з життя. Але він залишив по собі добру пам'ять серед своїх численних друзів, колег, учнів і читачів ЦНБ.

З нагоди його 70-річчя науковця 23 лютого 1992 р. було проведено урочисте засідання Вченої ради Бібліотеки.

Архів Ф.З.Шимченка передала до читального залу Інституту бібліотекознавства його дружина М.Я.Каганова. Ці матеріали являють собою неабияку цінність для науковців і тих, для кого, як і для Федора Захаровича Шимченка, Бібліотека є справжнім покликанням.

Автор висловлює подяку дружині та вірному другу Ф.З.Шимченка, ветерану ЦНБ Мері Яківні Кагановій, за надані йому матеріали про життя і діяльність Федора Захаровича.

Основні роботи Ф.З.Шимченка

1. Шимченко Ф.З. Внесок ЦНБ АН УРСР у розвиток українського радянського книгознавства // 50 років Центральної наукової бібліотеки АН УРСР.—К., 1974 — С.45—55.
2. Шимченко Ф.З. Центральная научная библиотека АН УССР в годы Великой Отечественной войны (1941—1945) // История ЦНБ АН УССР. — К., 1979. — С.98—114;
- Гончаренко Н.Н., Шимченко Ф.З. Библиотечно-библиографическое обслуживание читателей (1945—1977 годы) // Там же. — С.152—171.
3. Шимченко Ф.З., Николаева Т.В. К вопросу о централизации Библиотек научных учреждений Академии наук Украинской ССР // Проблемы централизации работы библиотек АН СССР и АН союзных республик.— М., 1975 — С.14—23.
4. Шимченко Ф.З., Николаева Т.В. Основные направления централизации библиотек Академии наук УССР // XIII науч. конф. АН СССР "Актуальные вопросы централизации библиотечного и информационного обслуживания в системе БАН СССР" (Ленинград, 16—18 дек. 1975 г.)— Л., 1975. — С.4—14.
5. Шимченко Ф.З. Проблемы подготовки, повышения квалификации и рационального использования кадров в централизованной системе академических библиотек // Опыт централизации библиотечного дела.— М. — 1977. — С.201—214.
6. Шимченко Ф.З., Чачко А.С. Повышение квалификации кадров в библиотеках Академии наук Украинской ССР // Проблемы формирования книжных фондов. — М., 1979. — С.82—96.
7. Шимченко Ф.З., Чачко А.С. Методологические особенности внедрения НОТ в библиотеке (из опыта ЦНБ АН УССР) // Вопросы научно-методического руководства.— М. — 1976. — С.46—61.
8. Шимченко Ф.З., Свобода А.А., Комский И.С. Перспективы дальнейшего совершенствования библиотечных ресурсов АН УССР. // Рациональное размещение и использование библиотечных ресурсов в УССР.— К., 1987. — С.47—52.